

ИСМАТОВА Наргиза
“Ziyo-zukko umumta 'lim maktab”
директори, тарих фанлари бўйича PhD

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАРИХИ ВА УЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ (XIX-XX асрлар)

ИСТОРИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ И ИХ МЕСТО В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА (XIX-XX вв.)

HISTORY OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN AND THEIR PLACE IN THE LIFE OF SOCIETY (XIX-XX centuries)

Аннотация. Ушбу мақолада мамлакатимизда юз йиллик таълим тизими – 1870-йилларнинг бошидан 1990-йилларгача бўлган давр, унинг такомилга етиши ва бу соҳадаги муаммолари таҳлилий материаллар ва манбалар асосида ёритилган. Шунингдек, у ўрганилаётган жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий муҳити ва унинг таълим тизимига таъсири ва натижада маҳаллий аҳолининг ўз фарзандларининг таълимига бўлган қарашлари, уларнинг янги ва эски мактабларда ўқишга тайёрилиги ҳамда мавжуд ижтимоий-таълим муҳити.

Калит сўзлар: ислоҳот, Туркистон, халқ таълими, умумий ўрта таълим, янги усуллар мактаби, таълим сифати, мустамлакачилик тизими, шиддат, газеталар, ижтимоий-маданий ҳаёт.

Аннотация. В данной статье на основе аналитических материалов и источников освещена столетняя система образования в нашей стране - период с начала 1870-х по 1990-е годы, ее зрелость и проблемы в этой области. Также рассматривается социально-экономическая среда изучаемого общества и ее влияние на систему образования, и, как следствие, взгляды местного населения на образование своих детей, их готовность учиться в новых и старых школах, а также существующая социально-образовательная среда.

Ключевые слова: реформа, Туркестан, народное образование, общее среднее образование, школа новых методов, качество образования, колониальная система, насилие, газеты, социокультурная жизнь.

Annotation. This article covers the centenary education system in the country - from the early 1870s to the 1990s, with its maturity and problems in this area, based on analytical materials and sources. It also analyzes the socio-economic environment of the studied society and its impact on the education system and, as a result, the views of the indigenous population on the education of their children, their willingness to study in new and old schools and the existing socio-educational environment.

Keywords: reformation, Turkestan, public education, general secondary education, school of new methods, quality of education, colonial system, intensity, newspapers, sociocultural life.

КИРИШ

“Ўтмишга берилган баҳо албатта холисона, энг муҳими, турли мафкуравий қарашлардан холи бўлиши зарур” [1]. Минг йиллар давомида таълим ва тарбия инсоният ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб келган, инсоннинг шахс сифатида шаклланишида алоҳида ўрин тутган. Шунинг учун ҳам инсоният тарихининг барча давларида таълим-тарбия жараёнига алоҳида эътибор берилган. Таълим соҳаси ижтимоий ҳаётнинг узлуксиз, ажралмас қисми сифатида эътироф этилган.

Туркистон ўлкасида дала тадқиқотлари Россия империяси давридаги шарқшунос ва ўлкашунослар томонидан олиб борилган... Шунинг учун бу гуруҳдаги тадқиқотларни аниқроқ натижалар олишга қаратилган амалий тадқиқот сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ [2].

УСУЛЛАР

Ушбу мақолани тайёрлашда тарихийликнинг илмий-тадқиқот усуллари, қиёсий, статистик, муаммоли-хронологик ва фанлараро ёндашувлар ва объективлик тамойилларидан фойдаланилди.

МУНОЗАРА

Совет Иттифоқини “қайта қуриш” деб аталган даврда жамиятдаги таълим муассасаларига анъанавий маҳаллий таълим муассасалари сифатида қараш жараёни бошланди.

Маҳаллий тадқиқотчилар Б.Расулов, Г.Солижоновалар хонлик ва Туркистон генерал-губернаторлиги давридаги мактаб ва мадраса таълимининг хусусиятлари, унинг босқичма-босқич ривожланиши, ютуқ ва камчиликлари ҳамда вақф мулкларини атрофлича ўргандилар. Масалан, Ў.Султоновнинг XIX-XX аср бошларидаги Тошкент мадрасалари тарихига оид тадқиқотлари ёзма манбалар ва тарихий ҳужжатлар асосида ўрганилган [3].

АСОСИЙ ҚИСМ

XIX аср бошларида Ўрта Осиё хонликларида таълим тизими бўйича тадқиқот олиб борган М.Алихожиев Туркистон генерал-губернаторлиги архивидаги маълумотларга асосланиб, XIX асрда маҳаллий мактаблар икки хил бўлганлигини таъкидлайди. Биринчиси, масжидларда фаолият юритувчи қуйи мактаб эди. Иккинчиси ўрта мактабларда, фақат шаҳарларда, катта қишлоқларда фаолият юритган. Тадқиқотчиларнинг аксарияти мактаблар фаолиятининг хусусиятига кўра давлат, хусусий, шаҳар ва қишлоқ мактабларига ташриф буюрдилар. Хусусий мактаблар одатда ўз фарзандларига таълим бериш учун мустақил оилалар томонидан ташкил этилади [4].

Тарихчи олим Ш.Воҳидов Қўқон хонлиги тарихшунослигига оид тадқиқотида XIX аср ўрталарида Қўқон хонлигида маҳаллий тарихий асарлар ва бошқа манбалар маълумотларини қиёсий таҳлил қилиш асосида 350 дан ортиқ мадраса бўлганлигини ёзади [5].

Айтиш жоизки, ўша даврдаги мактаб ва мадрасалардаги дарслик ва ўқув қўлланмалари мусулмон халқлари учун асосий илмий тил ҳисобланган араб тилида, хусусан, маърифий асарлар, ахлоқий асарлар форс тилида ўқитилган.

Мактаблар сони ҳақидаги маълумотларни бошқа манбаларда ҳам топиш мумкин. Ўрта Осиёда мактабларнинг кўплигини кўриб, баъзи хорижий олимлар маҳаллий аҳоли асосан саводли деган хулосага келишган. Масалан, 1878 йилда уч ой Фарғона водийсида бўлган академик А.Миддендорф рус халқ маорифидаги арбобларни қоралаб, мусулмон аҳолининг оммавий саводхонлигини уларга мисол қилиб

кейтиради [6]. Бироқ маҳаллий аҳоли орасида узоқ вақт яшаб, кузатишлар олиб борган айрим соҳа мутахассислари А.Миддендорф қарашларига зид маълумотларни ёзиб қолдирган. Хусусан, Н.С.Колчанов “Қишлоқдаги мусулмон мактабларининг саводхонликнинг ўсишига ҳеч қандай алоқаси йўқ”, деб таъкидлайди. Шу муносабат билан муаллиф мактабларда нафақат диний саводхонлик ва дунёвий таълимга эътибор қаратилиши, балки Туркистонда анъанавий таълим мазмуни ҳам замон талаблари даражасида эмаслигини таъкидлайди [7].

Қайд этиш жоизки, XIX аср ўрталарида Хива ва Қўқон хонликлари ва Бухоро амирлиги ўртасида яқин алоқалар мавжуд эмаслиги сабабли хонликларда халқ таълимини ташкил этиш ва бошқариш жараёни ҳар бир ҳудудда белгилаб берилган. Шу сабабдан XIX асрнинг иккинчи ярмида бутун Туркистонда халқ маорифини ташкил этиш ва бошқаришни ягона тизим сифатида талқин қилиш нотўғри бўлади.

Агар Туркистон хонликлари мамлакатда маҳаллий таълимни бошқаришни назорат қилганда, уни ташкил этиш тизимли ва мақсадли амалга оширилганда, озод ва фаровон, ўзлигини англайдиган, билимли кадрлар етиштириш мумкин бўлар эди. Лекин, афсуски, бу даврга келиб халқнинг саводсизлиги ва итоаткорлигидан манфаатдор бўлган амир ва хон амалдорлари ўз халқи маорифини ислоҳ қилиш учун деярли ҳеч қандай ҳаракат қилмадилар. Чор амалдорлари учун Туркистоннинг маҳаллий аҳолисини саводсиз сақлаш уларнинг мамлакатда бошқарув сиёсатини олиб бориш режасига мос эди.

Туркистоннинг биринчи генерал-губернатори генерал К.П.Фон Кауфман таълим муассасаларини ташкил этиш муаммосига жиддий ёндашди. 1886 йилда Тошкентда Халқ таълими вазирлигига қарашли 9 та, 1889 йилга келиб эса 14 та ўқув муассасаси бўлган.

“Садои Туркистон” газетасининг илк сонларидан бирида шеър чоп этилган Чўлпоннинг “Туркистонлик қардошларимизга” асарида Туркистон халқининг маориф аҳволи куйидагича таърифланади.

Илму маориф ҳам хунардан қолди бизни халқ,

Маърифатсизлик балосига йўлиқгон бизни халқ.

Бир киши миллатпараст ўлса, деюрлар «дахрий» деб,

Бир киши миллатни сўкса, иззат айлар бизни халқ [8].

1876 йилда Маориф Бош бошқармаси ташкил этилганидан буён мамлакатда Халқ таълими вазирлиги низоми асосида мактаблар ташкил этилган. Шу билан бирга, Тошкент ва Верний шаҳарларида тайёрлов синфлари билан тўлиқ бўлмаган ўрта синфлар (прогимназиялар) бўлган. Улар эркаклар ва аёллар учун ҳам ташкил этилган бўлиб, вақт ўтиши билан кейинчалик тўлиқ гимназиялар, яъни ўрта мактаблар сифатида қайта ташкил этилган.

Бундан ташқари, 1876 йилда Тошкентда биринчи синф, кейин эса тўртинчи синфли шаҳар мактаблари ташкил этилиб, бу ўқув юртларида ўсмирлар ва катталар учун кечки рус тили курслари ҳам ўтказилди.

Мамлакатдаги турли бошланғич мактаблар 1876 йилда Ўқув юртлари Бош бошқармаси назорати остида қонун билан белгиланган мавжуд турдаги ўқув юртлари тартибида қайта ташкил этилди. Бутун Туркистонда халқ таълими соҳасида ўзгаришлар рўй бераётган бир даврда мамлакатнинг маъмурий-хўжалик аҳамиятига эга бўлган йирик шаҳарлари – Тошкент, Самарқанд, Қўқон, Наманганда савдо ва саноат ривожланиб борди. Бундан ташқари, мамлакат бошқарув органларининг Тошкентда жойлашганлиги рус аҳолисининг кўп бўлишига ва ижтимоий гуруҳларнинг хилма-хиллигига олиб келди [9].

Садриддин Айний мамлакатдаги анъанавий мусулмон мактабидаги илк қадамларини куйидагича таърифлайди: “... Мен мактабга бордим. Ортимдан дадам бир даста узум, егулик, ширинликлар кўтариб кириб келди. Домла отам берган тугунни ечиб, бир бўлак нонни синдириб, ўзи бир бўлак тишлаб, отамга узатди. Менинг дадам ҳам бир бўлак еди. Ўқитувчи яна бир нон олиб, қушларни боқиш учун уни жуда майда бўлакларга бўлиб ташлади ва тўғридан-тўғри талабаларга сепди.

Мактабда таърифлаб бўлмайдиган тартибсизлик ҳукм суларди: ўқувчилар

нон бўлаклари устида жанжаллашиб, бир-бирларини туртиб, кийимларини йиртиб ташлашди. Қичқириқлар, йиғлашлар, жанжал мактаб томини кўтаргандек бўлди.

Ўқитувчи ҳам жараёндан четда қолмади. Унинг орқасида бир нечта узун ва калта таёқлар турарди. У таёқлардан бирини олиб, ўқувчиларнинг бошига бирин-кетин урди. Талабалар жанжални тўхтатдилар ва бир овоздан бақиришди:

– Кечирасиз, устоз! – деб илтимос қилишди. Мен чидай олмай, ҳамма билан бирга йиғладим...” [10]. Бироқ ўша пайтда жамият бошига тушган иқтисодий ва ижтимоий инқироз ҳатто умумтаълим муассасаларини ҳам четлаб ўтмади.

Муаллиф шу тариқа ўша даврнинг анъанавий ва янги услуб мактаблари ўртасидаги тафовутларга эътибор қаратган.

Тан олиш керак, рус мустамлакачилари мамлакатимиздаги халқ таълими тизимига катта қизиқиш билдирган. Россия расмийлари мамлакатимиздаги таълим тизими фаолияти билан танишар эканлар, келажакда бу таълим тизими мамлакат туб аҳолиси салоҳиятини оширишга катта туртки бўлиб, мустамлакачиларга қарши асосий восита бўлишидан хавотирда эдилар.

Генерал-губернатор, уста дипломат К.П.Фон Кауфман бу соҳада тинимсиз меҳнат қилди. 1880-йилда империя Давлат кенгаши Туркистонда руслар билан биргаликда маҳаллий болаларни ўқитиш масаласини кўриб чиқди. Бундан ташқари, Кауфманнинг замондоши, генерал-лейтенант Н.О.Розенбах “русча услубдаги” мактаблар тармоғини яратиш лойиҳасини бошқарган. 1884 йилда Тошкентда биринчи рус мактаби очилди ва аср охирига келиб уларнинг сони юзга яқинлашди.

Ўрта Осиёнинг XIX аср ўрталаридаги сиёсий харитасига назар ташлайдиган бўлсак, ички низолар гирдобиди қолган Хива, Қўқон хонликлари ва Бухоро амирлиги давлатларининг ижтимоий ҳаётини эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Бу давлатлар ўртасидаги урушлар натижасида нафақат ижтимоий-иқтисодий ҳаёт, халқ хўжалиги, савдо-сотик, ҳунармандчилик, шаҳарсозлик ва шаҳарсозлик, балки минтақадаги таълим тизими ҳам таъсир

кўрсатди.

Бу даврда Ўрта Осиё халқлари таълим тизимининг асосини хусусий мактаб ва мадрасалар ташкил этди. Бундан ташқари, мавжуд санаторийлар, Меҳрибонлик уйлари ва туғруқ уйларида фаолият юритаётган қизлар мактаблари ҳам алоҳида тарбиявий вазифани бажарди. Анъанавий таълим тизимида мактаблар бошланғич мактаб бўлиб, улар ҳам шаҳарлар, қишлоқлар ва кўчманчи қишлоқларда жойлашган. Улар одатда масжид, мадраса олдида ёки хусусий ҳовлиларда эди [11]. Хусусан, шаҳардаги асосий мактаблар маҳаллий зодагонлар томонидан ўз уйларида ташкил этилган.

Маҳаллий зиёлилар оммавий ахборот воситаларини мавжуд таълим тизимини ислоҳ қилишга чақириш билан бирга, анъанавий мактаб ва мадрасаларда таълим эскирганлигини таъкидладилар. Мусулмон мактабларида таълимнинг самарасизлиги, ислом дини ва эътиқоди бўйича мутахассислар тайёрлашнинг тор мақсадларга қаратилганлиги ҳақидаги ғояни рус муаллифлари асарларида ҳам учратиш мумкин. Бошқача айтганда, XIX аср ўрталарига келиб анъанавий таълимни ислоҳ қилиш давр талабига айланди.

Бу даврдаги тарихий ўзгаришлар, ўз навбатида, ўлка туб аҳолисининг иродасини ифодаларди. Туркистонда истиқлолчилик ҳаракати ривожда ўша давр зиёлиларининг фаолияти эътироф этилади. Бу ҳаракатлар орасида машҳур крим-татар педагоги, маърифатпарвари, XX аср бошларида Россияда мусулмон мактабларининг буюк ислохотчиси Исмоил Гаспирали номи алоҳида эътиборга лойиқ эди.

У Бахчисаройда эски мактабларнинг мураккаброқ ўқиш услубига асосланган янги мактаб очди, бу мактабда дарс берди, дарсликлар ёзди. У Садриддин Айний, Абдулҳамид Чўлпон ва бошқаларнинг дунёқарашига катта таъсир кўрсатди. Янги усул мактабларнинг пайдо бўлишига хизмат қилди.

Мунаввар қори сўнгги уч аср давомида вужудга келган ва рус зулми остида чуқурлашиб бораётган маданий таназзул маҳсули бўлган миллий жаҳолат ва жаҳолатни йўқ қилиш мақсадида, энг аввало, таълим-тарбияни қайта

ташкил этишга киришди. 1901–1904 йилларда Мунаввар қори Абдурашидхонов қримлик дўсти Кишод раис ёрдамида Тошкентда ўзининг ҳовлисида янги билим юрти очди [12:259]. Бундан ташқари Мунаввар қори Тошкентда ўз ўқув дастури асосида очик халқ имтиҳонларини ташкил қилди. методика мактаблари. Имтиҳонларга талабаларнинг ота-оналаридан тортиб, шариат пешволаригача, ҳатто энг машҳур олимлар, шоирлар, маърифатпарварлар ҳам таклиф этилган.

Унинг шундай мактаблар тармоғининг кенгайишига туртки бўлган “Намуна” мактаби шу қадар машҳур бўлиб кетдики, мустамлака маъмурияти ҳам бундан хавотирда эди.

Дастлаб, жадинчилик ҳаракати эски мактабларни ислоҳ қилиш ва ёшларни рус мактаблари услубида тарбиялаш ғоясини илгари сурувчи маданий-маърифий ташаббус сифатида қаралди. Уларнинг халқ тақдирини белгилаб берган даъвати маърифатнинг шаклланишига юксак замин яратди. Дарҳақиқат, улар жадинчилик ҳаракатининг дастлабки кунлариданок миллий маърифат ва уйғониш учун замин яратдилар, жадинчилик ҳаракатининг ижтимоий-сиёсий онгини ривожлантиришни ўзларининг асосий вазифаси этиб белгиладилар.

1911 йилда Туркистонда 63 та жадин мактаби бўлиб, уларда 4106 нафар ўқувчи бор эди. Биргина Тошкент шаҳрида 1740 нафар бола 24 та ана шундай мактабда таҳсил олган. 1917 йил бошида мамлакатдаги 100 га яқин жадин мактабларида 5000 дан ортиқ ўқувчи таълим олган. Россия маъмурияти жадин мактаблари мустақиллик учун замин эканлигини яхши билади. Хусусан, мустамлака маъмурияти бу ҳаракатга қарши кучли рақобатдан фойдаланиб, рус-тузем мактаблари фаолиятини фаоллаштиришга қарор қилди [12].

1917 йилда Европа маърифатпарвар жамияти аъзоларининг саводхонлигини ошириш мақсадида “Турон” газетасига асос солди ва унинг саҳифаларида мактаблар очиш, ўқитувчилар тайёрлаш масалаларини кўтарди.

1917 йилда Ўрта Осиёда мактаблар ташкил этишда биринчи маҳаллий ўқитувчилар Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Абдулла Авлоний, Қори Ниёзий, Мунаввар Қори, Абдуқодир Шақурий,

Абдурауф Фитрат, Исматулла Раҳматуллаев, Исҳоқхон Ибрат каби зиёлилар фаол иштирок этдилар.

Октябр тўнтаришидан кейин халқ таълими тизимида кўплаб ўзгаришлар бўлди. Хусусан, 1929 йилда араб графикасидаги имлодан лотин графикасига, 1941 йилда эса кирилл графикасига. Ҳар хил турдаги ўрта, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари очилди. Касб-хунар мактаблари сони ортди. 1958-1973-1984-йилларда халқ таълими тизими бўйича қабул қилинган қарорлар мамлакатимиз учун муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, лекин улар ёш авлоднинг халқ таълимига бўлган эҳтиёжларини қондира олмади.

Собиқ тизимдан мерос бўлиб қолган таълим тизимининг энг ачинарли томони шундаки, у ўқувчи ва талабаларнинг ўқув жараёнида мустақил ва эркин фикрлашига имкон бермаган. Ҳар қандай таълим муассасаси битирувчиларини билимига қараб эмас, балки собиқ шўро тузумига садоқатига, сохта ғояларига қараб баҳолаш, йўл-йўриқ кўрсатиш тамойили устувор эди.

Соҳа ривожининг субъектив ва обектив асосларини тизимлаштириш нуқтаи назаридан шуни таъкидлаш керакки, мустамлакачилик даврида яратилган асарлар ҳукмрон коммунистик мафкурага мос равишда таълим соҳасидаги ўзгаришларда ушбу коммунистик партиянинг ролини ўз ифодасини топган.

Масалан, Э.Қодировнинг 1979 йилда чоп этилган “Ўзбекистон умумтаълим мактабларининг ривожланиш тарихидан” номли китобида Ўзбекистонда совет тузумининг ўрнатилиши муносабати билан умумтаълим мактабларининг ривожланиши бевосита Коммунистик партиянинг чексиз хизмати сифатида талкин қилинган [13].

Россия таълим вазирлигининг 1872 йилги ўқув режасига кўра, бу рус тилидаги мактабларнинг ўқув дастурига дин, рус тилини ўқиш ва ёзиш, арифметика, амалий геометрия, чизмачилик ва расм чизиш, тарих ва география фанлари киритилган. Дарҳақиқат, ҳар бир ўқув юртида ёш ўқувчилар учун кутубхоналар мавжуд бўлиб, XIX аср охирида Петро-Александровский шаҳар ўқув муассасаси кутубхонасида 2295 жилддан 30 тадан иборат 1895 номдаги турли хил китоблар мавжуд эди.

1925-йил февралда бўлиб ўтган Ўзбекистон Компартиясининг I курултойида ҳам таълим ва мактаб ёшидаги болаларни мактабга жалб қилиш масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Бундан ташқари, конгрессда мамлакатдаги совет мактаблари сонини кўпайтириш масаласи кўриб чиқилади.

Эътиборлиси шундаки, таълим муассасаларининг етишмаслиги мактабларни ташкил этишда қийинчиликлар туғдирди. Бундан ташқари, мактабларда жиҳозлар, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, дафтар ва ёзув асбоблари етишмас эди. Бундай камчиликлар совет мактаблари фаолиятида бир қатор муаммоларни келтириб чиқарди.

Биринчидан, мавжуд мактаблар мактаб ёшидаги болаларни тўлиқ қамраб олиш учун етарли эмас эди. Иккинчидан, совет мактабларида ўқиётган болалар орасида эски усулдаги мактабларга ўтиш истагида бўлганлар ҳам бор эди. Бундай камчиликларнинг олдини олиш учун Совет ҳукумати Совет мактаблари сонини эски усулдаги мактабларга нисбатан кўпайтириш чораларини кўрди [14].

1980-йиллар охиридаги иқтисодий муаммолар жамиятнинг сиёсий ва маданий ҳаётига, шунингдек, таълимга ўз таъсирини ўтказди. Бу йилларда ижтимоий-маданий соҳада уни молиялаштиришда “мувозанат” тамойили устунлик қилди.

Бу даврда умумтаълим мактабларида таълим сифати пасайиб бораётгани сабабли ота-оналар ва кенг жамоатчилик томонидан турли эътирозлар бўлди. Масалан, 1989 йилда бир гуруҳ педагоглар ва ота-оналар иштирокида ўтказилган суҳбатда таълим соҳасидаги муаммолар кўтарилганлиги, масаланинг нақадар муҳимлигини кўриш мумкин.

ХУЛОСА

Таълим жамиятнинг стратегик манбаи бўлиб қолди, шунинг учун ҳам таълим тизими давлат ва жамият тараққиётида ижтимоий сиёсатнинг биринчи ўринда турди.

Дарҳақиқат, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий-маърифий ривожланиш даражаси халқнинг таълим соҳасидаги илмий-техникавий ўзгаришлар, ушбу тизимни

модернизациялаш жараёни билан бевосита боғликлигини кўрсатди.

Юқоридаги таҳлиллар асосида шуни таъкидлаш мумкинки, XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб мамлакатимиз рус мустамлакаси остида бўлиб, миллий ўзликдан узоқлаша бошлади. Бу, ўз навбатида, рус таълим тизимининг ўзига хос хусусиятларини, шунингдек, рус-тузем мактаблари фаолияти мамлакатда жорий этишга йўл очди. XX аср бошларига келиб, мамлакатда жадидчилик ҳаракатининг вужудга келиши натижасида янги усул мактабларнинг ривожланиши ва уларнинг фаолияти билан боғлиқ ижтимоий-сиёсий вазият янгича тус олди. Янги таълим муассасалари, янги фанлар, дунёвий билимлар кўлами кенгайди. Аммо таълим тизимидаги собиқ иттифоқ давридан қолган муаммолар, фанлар ва мактабларнинг ўқув-услубий ҳолати босқичма-босқич жараёни бошдан кечира бошлади. Собиқ шўролар ҳокимияти йилларида таълим соҳасида амалга оширилган ислохотлар натижасида халқ таълими тизимида янги вазифаларни амалга ошириш зарурати туғилди. Бу жараён XX асрнинг 90-йилларига келиб бутунлай янги қиёфа касб этди.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи” газетаси. 2018. 28 декабрь сони // <https://president.uz>
2. Алихожиев М. Қўқон хонлиги маданий ҳаётида мактаб ва мадрасаларнинг ўрни (1800-1876) Тарих. номз. ... дисс. афтореф. – Т. 27 б. – Б. 8.
3. Султонов Ў. Тошкентдаги Хожа Аҳрор мадраса ва масжидлари // Имом ал-Бухорий сабоқлари. – Т., 2004. – № 3. – Б. 185-186.
4. Алихожиев М. Қўқон хонлиги маданий ҳаётида мактаб ва мадрасаларнинг ўрни (1800-1876) Тарих. номз. ... дисс. афтореф. – Т. – Б. 14.
5. Вохидов Ш. Қўқон хонлигидаги тарихнавислик. – Т.: Академнашр, 2010. – Б. 109.
6. Миддендорф А. Очерки Ферганской долины. – СПб., 1882. – С. 127.
7. Қодиров Н. Туркистон ўлкасидаги рус таълим муассасалари тарихи (1867-1917) Тарих. номз. ... дисс. – Т., 2011.
8. Абдуазизова Н. Туркистон матбуоти тарихи. – Т.: Академия, 2000. – Б. 130.
9. Қодиров Н. XIX аср охири – XX аср бошларида Тошкентдаги биринчи рус таълим муассасалари // “Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари: асосий йўналиш ва ёндашувлар” Республика ёш олимларининг биринчи илмий анжумани материаллари тўплами. – Т., 2009. 351 б.
10. Джураев Д. Туркистон анъанавий мактаблари тарихидан (XIX асрнинг иккинчи ярми). Замонавий таълим. № 7, 2017. – Б. 21.
11. Ўзбек педагогикаси антологияси (II жилд). – Т.: Ўқитувчи, 1999. – П. 6.
12. Ўзбекистоннинг янги тарихи / Тузувчилар: Х.Содиқов, Р.Шамсутдинов, П.Равшанов ва бошқалар; Таҳририят: А. Азизхўжаев (раис) ва бошқалар. – Т.: Шарқ, 2000. – 464 б.
13. Қодиров Э. Ўзбекистонда умумтаълим мактабларининг ривожланиш тарихидан. – Т.: Ўқитувчи, 1979.
14. Абдурахмонова Ж. Ўзбекистонда маориф соҳасида совет ҳокимияти қатағон сиёсати (Самарқанд, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари мисолида. 1925-1941) Тарих. номз. ... дисс. – Т., 2002. – Б. 23-24.